

Novellens andning

Han som sitter där i strandkanten på resterna av en gammal flottläns. Strömvattnets solreflexer som en storm av ljus runt honom. Det är tidig försommar eller sen vår, du kunde ha sett det på strandvidet, knappt utslaget ännu, men på bilden är allt du ser vattnet, reflexerna, strandkantens stenar och mannen som sitter där. Tröjan och de slitna jeansen, de nervikna vadarna. Han rensar fisk, vant och metodiskt ser det ut gå till. Han verkar så säker, lugn, han utstrålar ett slags självklarhet. Någon man skulle kunna vända sig till, tänker du, fråga om råd eller bara prata om sådant man själv inte vet mycket om. Skog och mark. Strömvattnet här. Fiske. Jakt. Trakten runt om. Hur man lever här. Hur man ser på världen, på livet, om man kommer härifrån.

I början av 1980-talet skriver jag novellen *Långspömetare. Längs strömmande vatten*. Handlingen är i korta drag att en man i kvällen går ner mot ett mindre vattendrag, följer det, fiskar, för att slutligen – någon gång efter att dygnet vänt – vända hemåt igen. Han är medelålders, lantbrukare, inte helt frisk, plågad av någon kronisk sjukdom, just vilken utsägs aldrig i texten

Ingen fiskeskildring, trots titeln och trots att fisket står för det mesta av handlingen. Nej, det centrala är i stället den bild som dyker upp för huvudpersonen under vandringen. Han ser sig själv: ”...femtonårig, tanig, mager som en skrika, vilt springande längs åkanten... springande som för livet.” Vi två tillfällen finns den bilden med, den andra gången som novellens avslutande mening. ”En våldsamt, oändligt utdragen språngmarsch, utan början eller slut”.

Gamla texter lever farligt. Efter många år läser jag nu om novellen, ser allt som skulle ha strukits, allt som skulle ha skrivits om, allt som inte skulle ha skrivits alls. Ja, allt som borde ha varit annorlunda.

Men gamla texter lever inte enbart farligt, de kan också leva ett egenliv. Göra motstånd, inte bara lägga sig platt inför griniga gamla upphovsmän. Det är väl det jag inser när jag – efter att ha funderat – läser om novellen ännu en gång. Och känner hur den här novellen faktiskt ändå *lever*. Fortfarande. Du kan irriteras över det ena eller det andra. För mycket fiske. För mycket väderlek. För mycket natur. För mycket landsbygd. Med mera, med mera. Ändå finns novellen där hela tiden, den släpper dig inte. Den drar dig med längs det där vattendraget, uppför och nerför bergbranterna, genom ris och moras. Du vill veta vart den tar vägen. Varför, när du ändå redan insett att du inte kommer att få något egentligt svar?

Novellskrivandet som konst. Ja, vad *är* en novell? Hur ska den se ut? Hur ska den ska börja, hur ska den sluta? Hur lång, hur kort? Vad den ska innehålla?

Större delen av livet har jag skrivit noveller. En gång hade jag nog en ganska tvärsäker uppfattning – lånad, eller helt enkelt stulen – om hur en novell skulle skrivas. Undertexten,

från Hemingway – *Isberget under ytan*. Inga knep, från Raymond Carver – *Jag hatar knep*. *Knep blir till slut något mördande tråkigt*.

Men undertexten är en trolös vän, svårfångad som vatten. Finns den behöver du inte tänka på den. Måste du leta dig fram till den, då försvinner den. Och knep – vad inom konsten är inte knep, på det ena eller andra sättet?

Numer har jag knappt några recept alls för hur en novell ska skrivas, hur den ska vara. Utom det här: den måste andas.

I Alice Munros novell ”Laber Day Dinner” är fyra personer på väg hem från en sen fest hos en väninna till dem båda. En man och kvinna i ett alltmer problematiskt parförhållande och kvinnans två döttrar från ett tidigare äktenskap som i vanliga fall bor hos sin far, en ganska vanlig konstellation hos Munro. Det skavande, såriga i relationen mellan mannen och kvinnan – inte heller det någon ovanlighet i Munros noveller – har knappast mildrats under kvällens lopp. Ingen av dem ser egentligen något sätt att komma vidare, bryta den plågsamma förslamningen i förhållandet.

De befinner sig i Novia Scotia. Landsbygd, med vidsträckta majsodlingar. Början av september, det är redan mörkt, men månljust. Vägen löper som i en tunnel mellan de ännu inte skördade majsfälten. Samtidigt färdas en Dodge Van med två unga män längs en av de korsande bivägarna, på väg hem från en annan och blötare fest. Båda berusade, en av dem har somnat. Han som kör har inte brytt sig om att slå på lyktorna, han känner vägarna här. Kör i månljuset, det är halvmåne, i en hastighet av runt hundrafyrtio kilometer i timmen.

Varken mannen eller kvinnan hinner reagera när den stora bilen – med någon hundra sekund till godo – dyker upp framför dem och försvinner. En mörk massa, ett kompakt mörker som bara finns där och sedan är borta. Det är någon kilometer kvar till gården där de bor, de kör vidare under tystnad, svänger in på gårdsplanen, sitter kvar, fortfarande tysta. Det stötiga, plågade som funnits genom hela novellen har lagt sig, sjunkit undan. Här sker något i novellen och med oss som läser den, som om både vi och paret i novellen drar efter andan. För ett kort ögonblick känslan av att plötsligt se sitt liv i genomskärning eller i ett kondenserat sammandrag. Sekundsnavt. Som ett andetag, en andhämtning. Förlösande.

De båda döttrarna har sovit i baksätet, inte märkt något av det som skett. Nu sätter sig en av dem yrvaket upp, utbrister: Är vi inte framme? Har ni dött?

Ett annat exempel, en annan andningsövning. Det lilla mästerverket ”Flicka på cykel” från trettioalets slut. Signerat Thorsten Jonsson, kanske vår främste novellist, mer eller mindre bortglömd nu. En flicka cyklande hem genom sommarnatten, längs någon av 1930-talets backiga grusvägar, på väg hem från arbetet i stan till föräldrahemmet, för att hjälpa till i slåttern. Novellen naturligtvis helt otidsenlig nu – slår, vem, utom ett fåtal gamla stötar, har ens en blekaste om vad det innebär? Och genderöverskridande, eller snarare helt oförstående inför begreppet Men novellen bryr sig inte. Lika litet som flickan där på cykeln, hon bara cyklar på.

”... och ingenting är så skönt som att cykla om natten och känna hur det blåser in bak i blusen ner efter nacken och framifrån och drar kring kroppen och egentligen skulle jag ha lust att stanna och ta av mig bh:n för va sjutton ska jag med den till just nu när jag vill känna hur det blåser...”

Hon cyklar, tankarna far, hit och dit. Till farmor, som ska komma in och överraskad hitta henne i sängen i morron bitti:

”Menoändå, är du här, ojojodå, och jag som ingenting visste. Ja, jag säger då det. Är du här.”

Och till fästmannen Knut, som ligger inkallad, det rör ju sig om sent trettioal:

”Är du sån du? sa jag åt honom första gången för jag var så blyg och visste inte vad jag skulle säga, gud vad löjlig man har varit...”

Novellen har inget egentligt centrum, bara riktning, rörelse. Den skymtar till mellan trädstammarna och far iväg nerför nästa backe, pladdrande, fnittrande, trampande. Försvinner ur sikte och finns ändå kvar, suverän, självklar. Det finns en andhämtning, en andning i den som hörs tydligt ända hit, på snart ett sekels avstånd.

Hur skriver man en novell? Novellen är ögonblickets konst. Den måste andas lite snabbare, men osäkrare. Andningen och osäkerheten är novellens kännetecken. Du ska aldrig riktigt veta vart den för dig.

Och han som sitter där i strandkanten, som du trodde att du kunde fråga om det ena och det andra? Det är länge sedan nu. Han är jag, den jag var. Han hade naturligtvis inte haft några svar på dina frågor. Han befinner sig i en berättelse. På väg till en annan. Berättelserna har svaren.